

УДК 37.016:821.161.2(092)

ІДЕЇ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ПРАЦЯХ Т. БУГАЙКО І О. МАЗУРКЕВИЧА

Ткачук М. А.

У статті виокремлено і порівняно основні ідеї використання стандартних та оригінальних методів навчання української літератури у працях відомих учених-методистів Т. Бугайко і О. Мазуркевича. Автор робить висновок про те, що опис проблеми методу в компаративному ключі дає можливість визначити парадигмальне і оригінальне, індивідуальне у її вирішенні.

Ключові слова: метод, Т. Бугайко, О. Мазуркевич, методика навчання української літератури.

В статье определены и поданы в сравнении основные идеи использования стандартных и оригинальных методов обучения украинской литературы в работах известных ученых-методистов Т. Бугайко и А. Мазуркевича. Автор приходит к выводу о том, что описание проблемы метода в компаративном ключе делает возможным определение парадигмального и оригинального, индивидуального в ее решении.

Ключевые слова: метод, Т. Бугайко, А. Мазуркевич, методика обучения украинской литературы.

In the article the author emphasizes and compares basic ideas of using standard and original methods of teaching Ukrainian literature in works of the known scientists and methodologists of T. Buhaiiko and O. Mazurkevych. They touch upon a wide range problems of teaching Ukrainian literature, find out cause-effect relationships of various processes. This takes place in science because of political changes. Most attention is paid to the main instrument of the methodology – method. In the scientific heritage T. Buhaiiko and A. Mazurkevych it is conceptual and versatile. Scientists define method as a leading special way for learning Ukrainian literature. The choice of teaching methods affects many factors, most important of which is the students' age, subject, forms and types of lessons and their national, ethical and emotional focus. Methods that prevail in their practice are aimed at finding out the maximum of the educational material, at meaningful dialogue with students to establish a strong teacher-student communication for transmission and lasting learning. These are classical lecture and conversation.

The author concludes that the description of the method problems in comparative manner makes it possible to define its paradigm, originality and individuality.

Key words: method, T. Buhaiiko, O. Mazurkevych, methodology of Ukrainian literature.

Розвиток методики викладання української літератури залежить від того, наскільки проаналізовано проблеми та вивчено "білі плями" минулого науки, і відповідно, зроблено висновки для того, щоб удосконалити її в майбутньому. Сучасні дослідження повинні спиратися на перевірений досвід минулих поколінь, тому ретроспективний огляд наукового спадку необхідний для вчених сьогодення. Аналіз проблеми методу в компаративному ключі в доробку світочів методики української літератури Т. Бугайко та О. Мазуркевича дасть можливість визначити парадигмальний зміст і оригінальне новаторство в її вирішенні кожним.

Проблему методу детально розглядало багато вітчизняних учених: О. Бандура, Ю. Бондаренко, Н. Волошина, А. Градовський, С. Жила, О. Куцевол, В. Неділько, Є. Пасічник, А. Ситченко, Б. Степанишин, К. Сторчак, Г. Токмань та ін. Усі вони вивчали наукову творчість Т. Бугайко і О. Мазуркевича, адже використовували їхні методичні надбання у своїх дисертаціях, статтях, монографіях, підручниках.

Т. Бугайко і О. Мазуркевич торкалися широкого спектру проблем методики навчання української літератури, намагалися з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки розвитку тих чи інших процесів, які відбувалися в науці внаслідок історичних,

політичних змін. Найбільше уваги вони приділяли головному інструменту предметної методики – методу.

Т. Бугайко характеризує метод як спосіб забезпечити активність і ініціативу учнів, збудити в них інтерес до навчання, спрямувати на ґрунтовне і міцне засвоєння знань, сприяти формуванню світогляду, вихованню в них навичок самостійної роботи [3, с. 133].

О. Мазуркевич, як і Т. Бугайко, наголошує на необхідності майстерності вчителя для втілення всіх можливостей методу й на змістовому наповненні та доцільності його використання: "Проблема методу давня і всеосяжна. Серед багатьох питань, що сплітаються в поставленій проблемі – на ідейно-художньому спрямуванні методів вивчення літератури як мистецтва слова" [7, с. 17].

До класифікації методів учені підійшли по-різному. Т. Бугайко створює класифікацію за джерелами навчання:

- виклад учителя;
- бесіда;
- коментоване читання;
- демонстрація з використанням наочності;
- учнівські доповіді;
- самостійна робота учнів;
- екскурсії.

О. Мазуркевич вважає однаково продуктивними класифікації як за джерелами, так і за навчальними завданнями, останню він формує так:

- читання;
- пояснення;
- розповідь;
- лекція;
- бесіда;
- написання творів тощо.

На вибір методу навчання впливає низка факторів, найголовнішими з яких є вік учнів, тематика, форма і тип уроку, його національна, етична та емоційна спрямованість. Методи, які переважали у їхній практиці, були спрямовані на з'ясування максимального обсягу навчального матеріалу, а також на діалог з учнями, на встановлення міцної комунікації "учитель – учень" для передачі і міцного засвоєння знань: класична лекція і бесіда.

На думку Н. Логвіненко, Т. Бугайко, Ф. Бугайко підкреслювали, що національні відмінності (мова, культура, побут) існують у будь-якому суспільстві. Відтак з'ясування національних особливостей літератури вважали одним із важливих завдань літературної освіти старшокласників [6, с. 86]. Виокремлюючи ці ознаки, Т. Бугайко і О. Мазуркевич дещо по-різному їх трактували. Тетяна Федорівна (у співавторстві з Ф. Бугайком) зближували національні особливості з етнічними, з духовним спадком українського народу. Олександр Романович убачав основою національного виховання патріотичне, спрямоване на громадянську любов і відданість державі, її ідеям. Єдиними вони були стосовно того, що національне виховання – це надзвичайно важливий складник освіти юного покоління. Крім виховного аспекту становлення громадянської позиції учня, він дозволяє повніше аналізувати художні твори вітчизняних письменників, розуміти мотиви вчинків героїв. Багато дослідників творчості науковців наголошували на цьому у своїх статтях, зокрема Н. Логвіненко, Л. Березівська та ін.

Сучасні вчені продовжують напрями наукових концепцій попередників, зокрема розвивають ідеї використання різноманітних методів навчання та їх складників – прийомів. Т. Бугайко і Ф. Бугайко дійшли висновку: уміння "читати і сприймати авторські роздуми, відступи, характеристики, пейзажі, розуміти їх значення, відчувати естетично" треба вчити. Суть їхньої системи вивчення літературного опису (методисти окреслили проблему термінологічно у розділі з такою ж назвою в посібнику "Навчання і виховання засобами літератури" (1973)) – у виокремленні етапів: підготовчий, теоретичне ознайомлення з описом, розгляд побудови, визначення композиційної ролі у тексті. Про це у своїй статті пише дослідниця Н. Романишина [8, с. 105–106]. Вона підкреслює, що науковці активно

розвивали саме емоційну сферу сприйняття твору і вважали її важливою складовою розуміння художнього тексту, зокрема портретного опису героя.

А. Вітченко багато статей присвятив методичній проблемі розуміння художніх творів, тому цікавився працями Т. Бугайко. У статті "Проблеми аналізу та інтерпретації художніх творів у науковій спадщині Т. Бугайко" дослідник висловив думку, що її наукова спадщина привертає увагу тим, що авторка "вперше у вітчизняній методиці обґрунтувала цілісний підхід до шкільного аналізу, розробила методика поглибленого вивчення літератури як мистецтва слова" [4, с. 47]. Дійсно, до Т. Бугайко ніхто не пропонував шкільного аналізу художнього твору на такому детальному рівні, тому її ідеї швидко набули поширення у сучасному науковому світі.

Особливу увагу Т. і Ф. Бугайки приділяли урізноманітненню методів і прийомів шкільного викладання мистецтва слова. Визначальну роль у літературному розвитку школярів, крім лекції і бесіди, вони залишали за методом творчого читання, ефективність застосування якого пов'язували з продуманим поєднанням різних прийомів, видів і форм організації читацької діяльності, – саме на цьому наголошує А. Вітченко у своїй статті "Теоретичне обґрунтування методики монографічного вивчення літератури в науковій спадщині Т. Ф. і Ф. Ф. Бугайків": "У педагогічній практиці вироблено ряд способів виховання в учнів звички читати уважно, зосереджуватися на художніх деталях, уявляти прочитане в колоритних, яскравих образах. Це насамперед так зване "усне малювання", створення кіносценаріїв і окремих кінокадрів, режисерські коментарі до сцен, епізодів, картин тощо" [5, с. 2]. Він наголошує на думці, що у такий спосіб учні вчать правильно сприймати і використовувати усне і писемне мовлення, виразно читати, оволодівають такими навичками роботи з текстом, як: уміння зробити виписки, скласти план, тези, конспект, написати реферат, використавши одне або декілька джерел [2, с. 8]. Під час вивчення літературного твору ці навички незамінні, адже вони допомагають швидше і глибше зрозуміти художній твір, уявляючи його в динаміці, образах, картинах.

Метод творчого читання запропонував С. І. Абакумов у книзі "Творче читання. Досвід методики читання художніх творів у школах початкового типу" (1925). Цей метод ґрунтується на активності дитини під час навчання: "Діти не можуть, не повинні залишатися пасивними під час своїх шкільних занять. Потреба активно, дієво відгукнутися на все те, що їм повідомляється, з чим вони знайомляться, є основною особливістю психології дитини" [1, с. 35]. О. Мазуркевич називає творче читання осмисленим і наголошує на його важливості в літературній освіті школярів: "Усвідомлення прочитаного є основним шляхом до правильного сприймання художнього твору. Тільки свідоме читання, в поєднанні з емоційними переживаннями, забезпечує повноцінне використання в школі і великої виховної сили літератури, і широких пізнавальних її можливостей" [7, с. 106]. Термін "осмислений" більше підходить до вимог комуністичного виховання учнів, яким була підпорядкована діяльність ученого. Так, С. Пультер проводить паралелі між комуністичними догмами і проблемами особливостей навчального процесу в школі, які порушував О. Мазуркевич, але залишається переконаний, що методист найважливішим завданням радянської школи бачив озброєння учнів міцними знаннями, і лише потім виховання їх у дусі комуністичних ідеалів. Як зазначає Т. Яценко у своїй статті про розвиток методики навчання української літератури, свого часу сам О. Мазуркевич в умовах ідеологізації вивчення літератури в школі зазначав в оптимістичному тоні, що "знання історії нашої методики нам необхідно не заради самої історії, а в інтересах сучасності, у цілях дальшого розвитку цієї галузі педагогічної науки, упевненого просування її вперед по шляху успішного розв'язання завдань побудови школи" [9, с. 235].

Отже, метод у доробку Т. Бугайко і О. Мазуркевича – поняття багатогранне. Вчені надають вибору методу особливого значення для вивчення літератури. В обох науковців теорія дещо завуальована комуністичними догмами, тому трактування методу супроводжується закликами до правильного виховання радянської свідомості і патріотизму у підростаючого покоління. Проте значення терміна набагато глибше: О. Мазуркевич відстоює думку, що правильно обраний метод є запорукою міцного засвоєння учнями знань, передбачених програмою. Т. Бугайко наділяє метод властивостями інструменту, який здатен прищепити учням гуманізм і щирість під час ознайомлення з художньою спадщиною українців.

Література

1. Абакумов С. І. Творче читання. Досвід методики читання художніх творів у школах початкового типу / С. І. Абакумов. – Л. : Брокгауз-Ефрон, 1925. – 276 с.
2. Бугайко Т. Ф. О взаимосвязи в преподавании русской и украинской литературы в школах УССР / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. – К. : Рад. школа, 1968. – 54 с.
3. Бугайко Т. Ф. Українська література в середній школі. Курс методики : навч. посіб. / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. – К. : Рад. шк., 1955. – 372 с.
4. Вітченко А. О. Проблеми аналізу та інтерпретації художніх творів у науковій спадщині Т. Бугайко / А. О. Вітченко // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки : науковий журнал. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – № 5. – 210 с. – С. 47–51.
5. Вітченко А. О. Теоретичне обґрунтування методики монографічного вивчення літератури в науковій спадщині Т. Ф. і Ф. Ф. Бугайків / А. О. Вітченко, А. Ю. Вітченко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 258 с. – С. 131–135.
6. Логвіненко Н. М. Організація пізнавальної діяльності учнів для з'ясування національних особливостей літературного твору в науково-методичній спадщині Т. Ф. та Ф. Ф. Бугайків / Н. М. Логвіненко // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки : науковий журнал. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – № 5. – 210 с. – С. 86–89.
7. Мазуркевич О. Р. Метод і творчість. Удосконалення методів вивчення художньої літератури в процесі їх розвитку і творчого застосування / О. Р. Мазуркевич. – К. : Рад. шк., 1973. – 256 с.
8. Романишина Н. В. Вивчення поетики прозового опису портрета на методологічних засадах Т. Ф. Бугайко та Ф. Ф. Бугайка / Н. В. Романишина // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки : науковий журнал. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – № 5. – 210 с. – С. 105–109.
9. Яценко Т. Наукова творчість П. К. Волинського, Т. Ф. Бугайко та Ф. Ф. Бугайка в контексті розвитку методики навчання української літератури 40–50-х рр. ХХ ст. / Т. Яценко // Наукові записки. Психолого-педагогічні науки. – 2014. – № 3.